

AZ ABSZOLÚTUMHOZ VALÓ FÖLEMELKEDÉS: METAFIZIKAI VÉSZJELZÉS A XXI. SZÁZADBAN¹

A filozófiatörténet régóta visszatérő és közkedvelt témája a történelem végének posztulálása és ezzel együtt a civilizáció hanyatlásának kérdése. Elsőként Szent Ágoston volt, aki a történelem végét látta a Római Birodalomra törő germán invázióban, majd Hegel is a Szellem és a történelem beteljesedését vélte felfedezni korának porosz államában. Az első világégést követően Oswald Spengler nyomán megjelenő válságirodalom is a hanyatlástörténetet állította középpontba. A Szovjetunió összeomlását követően pedig Francis Fukuyama – rendkívüli marketing-érzékkel megírt – könyve vetítette előre a történelem végének eshetőségét.

Az egyszeri olvasó számára talán ebbe a történeti hagyományba ágyazódik Szombath könyve is, aki korunk válságának első, legkézzelfoghatóbb mozzanatait a megújuló energiaforrások kimerülésében, a népességrobbanásban, az anyagi egyenlőtlenségekben, a fogyasztói társadalom felelőtlenségében stb. látja. A könyv ívét tekintve azonban a szerző – a kézzelfoghatótól fokozatosan távolodva – valójában a válság metafizikai és ontológiai dimenziójára fókuszál. A fejezetek arányosságát a „három kísértés hagyománya” biztosítja, ennek a bibliai tradíciónak külön fejezetet is szentel a szerző. A három kísértést követve tizenegy lépésben keresnek választ a fejezetek a filozófia és civilizációnk válságára az emberi szellem, a hatalmi mechanizmusok valamint Feltétlenül való ráhagyatkozás képességének vizsgálatán keresztül.

Ennek megfelelően a fenti jelenségek csak a „materiális rétegben” jelentkező, a „nagy tömeg” számára is jelenvalóként érzékelhető problémák. Ezen a gondolatmeneten tovább haladva felsejlik Ortega tömeg-definíciója, ami szerint „a tömeg azt hiszi, hogy joga van hozzá, hogy másokkal elfogadtassa és törvénné tegye kávéházi közhelyeit” (Ortega 1995:12). Mindez összecseng Szombath magyarázatával, mely a válság gyökerét „a modern kor mindenre rátelepedő új életfelfogásában” látja.

Ez az életfelfogás pedig a demokratikus elv megkérdőjelezhetetlen hegemoniájának implementálása az élet minden területére, mely megköveteli a

hierarchia és a tekintély felszámolását. Ortega úgy véli, hogy „az emberi társadalom lényegénél fogva mindig is arisztokratikus” (Ortega 1995:15). Az ortegai gondolatisággal összhangban Szombath is központi szerepet ad az arisztokratikus elvnek, úgy véli „a nyugati társadalmak eredeti magját” a „közös élet olyan formái” adták, melyek egy „arisztokratikus elvre épületek” (41.). Az arisztokratikus elv pedig lényegileg kívánja az embertől, hogy emberfelettivé váljon, hiszen „abban a meggyőződésben áll, hogy az emberi élet képes, sőt mindenkori tehetsége szerint köteles is a pusztta létfenntartásánál magasabb irányt követni” (Uo.).

Ez pedig rámutat arra, hogy Szombath a válságirodalom történetébe nem kíván szorosan illeszkedni, hiszen nem ragad meg a van-nál, nemcsak azonosítja a kritikus jelenségeket, hanem ahhoz a filozófiai felfogáshoz kíván hű lenni, mely „a végső bizonyosságokra törekszik, az abszolútumot keresve egyetlen centrumból indítja világmagyarázatát, s szándékában áll innen olyan levezetéseket megalkotni, melyek további területekre is fényt vetnek” (75.). Ez azonban nem összetévesztendő a szerző azon elhatározásával, mely szerint írása nem törekszik „semmiféle teljességre” (32.) – hiszen, mint utal rá, itteni álláspontjának teljes háttérét filozófiai rendszerében, *A feltétlen és a véges* (2009) c. műben fejtette ki.

Fontos látni, hogy bár Szombath kijelöli megközelítésének elődeit – Nietzsche, Heidegger, Szemjon Frank személyében –, mégis egy – ahogy fogalmaz –, „felszínibb” gondolatmenettel, A. J. Toynbee civilizáció definíciójából indítja elemzését, mely végül elvezet minket a civilizáció hanyatlásának metafizikai magyarázatához. A szerző vállalkozása tehát abban áll, hogy világunk esetleges válságára ne pusztán a materiális változók alapján szolgáltatson magyarázatot, hanem a dolgok valódi természetét vizsgálva egy mélységében metafizikai választ adjon.

Szombath leírása alapján a civilizáció hanyatlása az újkor hajnalán üti fel a fejét, abban a korban, melyet a kurrens tudományok mind a felvilágosodás korának, a szellemi fejlődés újbóli lendületeként tartanak számon. A szerző elismeri, hogy „jó ideig úgy tűnhetett, hogy egy kivételes folyamat” vette

¹ Szombath Attila: *„Ki ítél most?” – A filozófia méltóságvesztése és a civilizáció hanyatlása*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2016., 148 oldal.

kezdetét (47.). Ez annak köszönhető, hogy a könyv kulcsfogalma „az ontológiai-civilizációs mag” differenciálódásnak indult. Szombath vizsgálódásában arra kíván rámutatni, hogy ennek az „affirmatív mag” differenciálódása dezintegrációba csapott át, vagyis a kezdetben egy egységen belül virágzásnak induló részterületek végül alapjukat veszítve szétforgácsolódtak. A differenciálódást követő dezintegráció az élet minden területét érinti a szerző szerint.

Felmerül azonban a kérdés, hogy miképpen állja meg a helyét ez a súlyos állítás? Hiszen, körbe tekintve jelenlegi világunkon, a magunk hétköznapi egyszerűségében megfogalmazhatjuk: a létező korok legjobbjában élhetünk. Az orvostudomány fejlettsége, az információs és technológiai eszközök soha nem látott fejlődése, a felemelkedés lehetősége, a jogok eddig nem tapasztalt biztosítéka és sorolhatnánk napestig a listát, mind azt a látszatot keltik, hogy civilizációnk nemhogy a pusztulás szélén táncol, hanem éppen virágkorát éli!

A szerző a tömeg zajában megfogalmazott örömlenket igyekszik gyorsan cáfolni: a „differenciálódás dezintegrációba csapása csak azért nem vezetett el a még emberinek nevezhető élet teljes pusztulásához, mert a mag helyét átvette egy új centrum” (67.). A hallgatólagosan elfogadott, érvényes világfelfogásunk új centruma a szombath-i gondolatosságban az a „pseudo-alapvetés” lesz, melynek logikai és történeti megalapozottságát hosszasan vitatja a könyv. A „pseudo-alapvetés” nem más, mint a relativizmus, a naturalizmus és a materializmus házasságából fakadó, elterjedt, ám filozófiailag alaptalan fantom, mely képtelen a feltétlen és a véges helyes viszonyának megértésére, így azt igyekszik kiirtani gondolatosságából. Fülünkbe csenghet a Kommunista kiáltvány első mondata: „Kísértet járja be Európát”. A „pseudo-alapvetés” az a kísértet, mely a relativizmust a naturalizmussal ötvözve leépíti az objektív helyes és helytelen közötti különbségtétel képességét.

A szerző a civilizáció alapkövét, a „magot” a feltétlennel kapcsolja össze, hiszen a civilizáció lényegét az öntudat ontológiai dimenzióban való feltárulásában nevezi meg. Azonban, ez csak a „feltétlen felfedésével együtt történhet” (59.), így az ember rendeltetésévé „az abszolútumhoz való fölemelkedés” válik (uo.). Ahogy Szombath fogalmaz: „civilizáció csak ott van, ahol e bizonyosság élménnyé, gyakorlattá és intézménnyé válik a vallásban, reflexió tárgyává a gondolkodásban, és az élet előkelő formájává az arisztokratikus eszményben” (60.). A civilizáció így felfogott alapfeltétele tehát az önesz-

mélés, amely elvezet ahhoz a belátáshoz, hogy „az ember magát a természeti valóság fölött állóként ragadja meg” (110.). Miképpen juthatunk az öneszmélés ezen szintjére? Az abszolútumhoz való fölemelkedés útját kínáló kutasítattak: a nyugati civilizáció főbástyájaként számon tartott filozófia és kereszténység a világnézetileg semleges állam talaján száműzöttekké lettek.

A könyv részletesen tárgyalja (*A veszteségek* c. fejezetben, 110-133.), mit kellene jelentenie a tudás és a közösségi kapcsolatok világában a Feltétlennel való összetartozás ismeretének, s főként az autonómiát és az Egésszel való összetartozást jelöli meg annak a fokmérőnek, amivel ennek az ismeretnek megléte vagy hiánya kimutatható. Ezt a jelenkori élet és tudás centrális fogalmaival („verseny”, „szükségletek”, „specializáció”, „érzékszervi tapasztalás”) konfrontálva arra jut, hogy ez az ismeret, s ezzel magunk és a valóság ismerete már nyomokban sincs meg.

A szerző bár fenntartja a lehetőségét, hogy a „pseudo-alapvetés” helyén egy új civilizációs centrum jön létre, azonban ehhez szükségesnek tartja a jelenlegi világ „bizonyos mértékű megroppanását”, s addig a heideggeri iránymutatást követve: rezervátumba kell visszahúzódnunk, ahol megőrizzük a „civilizációhoz szükséges metafizikai kultúrát” (142).

Ennek megfelelően Szombath könyvének újonsága abban áll, hogy egy olyan hagyományhoz való ragaszkodást vállal, melyet az általa is nevesített „akadémiai filozófia élet” régóta kiszorított, s amely e műben igazolja alkalmasságát a „gyakorlati problémák” helyesebb megértésére is. Ez a hagyomány nem pusztán az arisztokratikus elv felvállalása, mely hangsúlyozandóan: nem szűken értett politikaelméleti fogalomként jelentkezik a szerző fogalomhasználatában, hanem a filozófiai antropológia azon tézisének nyugszik, hogy minden Ember „a feltétlen potencialitása”, ám ennek megvalósíthatósága az egyes embereknél igen eltérő színvonalú lehet. A könyv egy olyan tradícióba illeszkedik, melyben a szerző saját életműve, a transzcendentális neotomizmus, az orosz metafizika és a német idealizmus is jól felismerhetők.